

Słowa kluczowe: Jezus, Łukasz, Ewangelia, starożytna historiografia, historyk, prolog, mowa, podróże, historia świata, przyczynowość historyczna

Keywords: Jesus, Luke, Gospel, ancient historiography, historian, prologue, speech, travels, world history, historical causality

*Dariusz Kucharek*¹

AKADEMIA KATOLICKA W WARSZAWIE, POLSKA

ORCID: 0000-0003-1083-5821

EWANGELIA WEDŁUG ŚW. ŁUKASZA JAKO PRZYKŁAD STAROŻYTNEJ HISTORIOGRAFII

„Łukasz jest historykiem pierwszej kategorii. Jego stwierdzenia dotyczące faktów są nie tylko wiarygodne [...], autor ten winien być zaliczony do grona najwybitniejszych historyków [...]. Historia pióra Łukasza jest niedościgniona pod względem wiarygodności”.

Sir William Ramsay

WSTĘP

Pierwszą przesłanką klasyfikującą daną pozycję jako dzieło historiograficzne jest fakt, czy dane dzieło konfrontuje, przedstawia czasy starożytne w zestawieniu z aktualnymi wydarzeniami. W starożytności, kiedy narracja zaproponowana przez autora podążała właśnie tą drogą, jego dzieło było klasyfikowane w gatunku literatury historycznej (Sterling, 1992). Niniejszy artykuł przedstawia miejsca

1 Ks. dr Dariusz Kucharek, kapłan diecezji drohiczyńskiej, ojciec duchowny WSD w Drohiczynie i wykładowca egzegezy biblijnej oraz języków biblijnych w tymże seminarium, pracownik naukowy Akademii Katolickiej w Warszawie (ul. Dewajtis 3, 01-815 Warszawa). Odył studia specjalistyczne w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, zakończone licencjatem z nauk biblijnych, oraz na Papieskim Uniwersytecie Urbanianum, ukończone tytułem naukowym doktora teologii w zakresie biblistyki.

w Łukaszej narracji wydarzeń o życiu Jezusa z Nazaretu, które są wspólne z grecko-rzymskim pojmowaniem tworzenia historiografii, a w sposób szczególny: prolog, mowy Jezusa, opisy podróży, relacja Jezusa ze światem historii oraz jak sam autor Ewangelii interesuje się przyczynowością historyczną.

1. FORMA I ZAWARTOŚĆ PROLOGU

Inaczej niż u innych ewangelistów Łukasz umieszcza krótki wstęp na początku swojej Ewangelii. Wielu uczonych porównuje ten fragment z typowymi greckimi prefacjami w dziełach starożytnych historyków, takich jak Herodot, Tukidydes², oraz z pierwszymi wersami dzieła Józefa Flawiusza (1980, 1.1 §§ 1–3; 2.1 § 1). Warto odnaleźć te punkty wspólne pomiędzy tymi dziełami i przeanalizować słowa kluczowe, które pomogą lepiej zrozumieć Łukaszy prolog Ewangelii.

Początek dzieła (1,1) odnosi się do Łukaszych poprzedników, którzy próbowali napisać coś o Jezusie, ich pracę streszczają rzeczownik *diēgēsis* (Büchsel, 1964) oraz czasownik *anatassomai*, te słowa zdradzają także Łukaszy intencję przedstawienia swojej pracy jako rzekomego dzieła narracyjnego (Bovon, 2002). Jednakże słowo „opowiadanie” nie oznacza tylko kerygmatu, czyli opisu fundamentalnych dla wiary człowieka wydarzeń z życia Jezusa, ale jednocześnie historyczne podłoże, które dodane jest do spisane przepowiadania jako gwarancja jego historycznego i racjonalnego umiejscowienia (Dillon, 1998). Sam autor, opisując poprzedników, sugeruje, że książka będzie napisana według kolejności zdarzeń, z zachowaniem ciągłości przyczynowo-skutkowej (Bovon, 2002). Łukasz opowiada o wydarzeniach: *peri tōn peplēporēmēnōn en hēmin pragmatōv*, które były wypełnieniem pism Starego Testamentu i zostały podane czytelnikowi Ewangelii według nakazu samego Jezusa (24,48) (Dillon, 1998). W ten sposób ewangelista ukazuje pierwszoplanowy cel, który przyświeca powstawaniu dzieła, chce połączyć wydarzenia i czyny Nazarejczyka z ich zbawczym kontekstem, czyli ukazywać prawdy teologiczne w świetle historii i uaktualniać je w rzeczywistości czasów odbiorcy.

Starożytni autorzy tworzyli swoje dzieła na podstawie dostępnych im źródeł, które były czy to mówione, czy to pisane i jednocześnie pochodziły od naocznych świadków lub tych wiarygodnych osób, które słyszały o danym wydarzeniu

2 Herodot odnosi się do badań, które przeprowadził, i ukazuje cel swojego dzieła: „żeby dzieje ludzi z biegiem czasu nie zatarły się” (1959, I.1). Podaje również zakres, jaki obejmuje jego dzieło – historia relacji barbarzyńsko-helleńskich (1959); Tukidydes przedstawia się swoim czytelnikom; wymienia przedmiot swojego dzieła: wojna pomiędzy Peloponejczykami i Ateńczykami; nawiązuje do swoich badań i źródeł: „na podstawie świadectw, które rozpatrują i którym muszę uwierzyć, sądzę, że nie było wówczas ani wielkich wojen, ani innych wielkich wydarzeń” (2004, I.1); podobne prefacje można odnaleźć w: Flawiusz Arrian (2004).

(Aune, 1987). Również Łukasz w drugim wersecie podaje swoje źródła, są nimi relacje naocznych świadków – historyczna tradycja *autoptai*, przekaz tych, którzy stali się sługami słowa *hypretai genomenoi tou logou*, czyli ludzi sobie ówczesnym *hēmin*. Autor przedstawia również źródła spisane, które były mu dostępne pośrednio lub bezpośrednio, wspominając we wcześniejszym wersecie tych, którzy starali się już ułożyć opowiadanie o wymienionych wydarzeniach. Łukasz jako typowy starożytny historyk posługuje się relacjami spisanymi przez świadków, którzy widzieli historię zbawienia mającą miejsce w życiu Jezusa (Bovon, 2002).

Werset trzeci przedstawia metodę, którą będzie się posługiwał w kompozycji swojego dzieła. Chce on przeprowadzić śledztwo *parakoulouthēō*, bardzo wnikliwie zbadać materiał, którym dysponuje, czyli przedmiotem jego badań będą *pasin* wszystkie wydarzenia, przeanalizowane dogłębnie *akpibōs* od samego początku *anōthen*. Te trzy greckie słowa opisują priorytety, którymi posługuje się Łukasz przy analizowaniu i spisaniu wydarzeń (Marshall, 1987; Büchsel, 1964; Schrenk, 1964). Celem tego przedsięwzięcia jest ułożenie księgi w sposób uporządkowany dla *Theophilus*, odbiorcy umieszczonego w tekście. Interesujący jest nie sam zamierzony czytelnik, ale przysłówek *katheksēs*. Opinie komentatorów są różne co do tego, w jakim znaczeniu Łukasz używa wspomnianego słowa: może przekazywać albo ideę porządku chronologicznego, albo przejrzystego porządku narracyjnego. Jednym słowem, jest to sposób Łukasza na pokazanie całej historii Jezusa (Dillon, 1998).

Ostatnia część prefacji rozpoczyna się od spójnika *hina*, inicjującego zdanie celowe podrzędne (Piwowar, 2017), za pomocą którego wprowadzony jest zamysł autora przyświecający tworzonemu dziełu. Według ewangelisty czytelnik ma już pewną wiedzę na temat wydarzeń, które zostaną opisane w tej książce, lecz praca ma przekonać go o całkowitej pewności i prawdziwości tego *asfaleia*, co wcześniej usłyszał. To słowo można odnaleźć w opisach procesów sądowych lub literaturze politycznej w greckich dziełach historycznych i w tym kontekście oznacza ono prawdziwość informacji, dowodu lub dokumentu. Według tego klucza semiotycznego Łukasze dzieło ma potwierdzić słowa kerygmatu *peri hōv katēchēthēs logōv*, który był wygłoszony przez innych, a tym samym działanie Boga w historii, które jest relacjonowane samo przez się. Jest to kolejna przesłanka ujawniająca zamiar Łukasza co do historycznego wymiaru jego dzieła.

Podsumowując, forma i treść prologu utrzymane są w znanej konwencji pisarstwa historycznego. Autor daje do zrozumienia, że jego praca opiera się na źródłach ustnych i pisanych (w. 1–2); ujawnia też metodę swoich badań (w. 3) i podkreśla, że opisuje w uporządkowany sposób wydarzenia z przeszłości (w. 4) lub terażniejszości. Łukasz deklaruje też, że celem takiego projektu historycznego jest potwierdzenie wiary wzrastającego Kościoła (dedykacja Teofilowi, w. 4). Wszystko

to są przesłanki znamionujące historyczne cechy tej Ewangelii, co powoduje, że można ją śmiało porównać z tego rodzaju pismami w historiografii starożytnej (np. Herodota, Tukidydesa, Józefa Flawiusza) (Cancik, 1997; Alexander, 1999).

2. MOWY JAKO HISTORYCZNA METODA PRZEDSTAWIANIA AKCJI

Grecko-rzymscy historycy używali przemów w swoich dziełach, był to zabieg ubogacania i ożywiania narracji. Wykorzystywali to szczególnie w podawaniu nowych faktów – aby wyjaśnić, dlaczego ktoś zrobił coś w taki sposób, a czasem przekazać tło nadchodzących wydarzeń. Autorzy również używali mów w opowiadaniach jako narzędzia rozwijającego wątek dramatyczny swoich dzieł, wprowadzający jeszcze większą ciekawość odbiorcy. W pismach historycznych można odnaleźć dwa rodzaje mów: pośrednie i bezpośrednie; obydwa przypadki mogą służyć do zatrzymania akcji bądź jej zakończenia. W starożytnych opowiadaniach, podobnie jak i w nowożytnych, mowy wstrzymują tempo akcji i przynależą do drugiego planu narracji, jednak są bardzo przydatne, ponieważ za ich pomocą autor ustami postaci lub narratora może zasugerować interpretację danego wydarzenia lub podać okoliczności jego zaistnienia (Aune, 1987; Marguerat, Bourquin, 2011). Te same techniki narracyjne można odnaleźć w Łukaszkowym sposobie prezentowania materiału i opisywania znajdujących się w nim wydarzeń.

Pierwsza mowa Jezusa w wersji Łukaszkowej ma miejsce w synagodze w Nazarecie (4,16–30) i jest klasycznym przykładem mowy bezpośredniej. Mistrz czyta tekst z Księgi proroka Izajasza (61,1n.) i dodaje do niego swój komentarz. Sposób, w jaki wyjaśnia tę biblijną perykopę, powoduje wzrost złości i wzburzenia pośród zebranych słuchaczy, co wzmacnia punkt kulminacyjny wątku oraz podprowadza pod rozwiązanie na końcu opowiadania³. Łukasz używa dwóch czasowników – *anistēmi* i *ekballō* – na ukazanie i podkreślenie frustracji słuchaczy. Ich pragnienie zabicia Nazarejczyka *katakṛēmniđō* jest równoznaczne z odrzuceniem Jezusa jako posłańca Boga. Autor, używając dialogu, przedstawia punkt widzenia mówiącego i słuchaczy, Jego samoobjawienie i reakcje tłumu na tę wiadomość, co kończy opis danego wydarzenia (Nolland, 1989).

Innym przykładem mowy bezpośredniej jest dialog pomiędzy Jezusem i dwoma uczniami podążającymi do Emaus (24,13–35). W tym przypadku ewan-

3 Taki sposób budowania wątku jest typowy w starożytnych dziełach historycznych: Flawiusz umieszcza przemowę Tytusa (1980, X 2, 472–3,484); Herodian stosuje mowę pośrednią, prezentującą rozmowy pomiędzy najeźdźcami a obrońcami murów Akwileji (2004, 8.3-6); Tukidydes bardzo często posługuje się mowami bezpośrednimi, np. mowa króla Archidamosa (2004, I 80-85).

gelista zmienia bezpośrednią mowę Jezusa *kai autos eipen pros autous* (24,25–26) w mowę pośrednią *kai arksamenos apo Mōyσεōs kai apo pantōn tōn ptofētōn diermēveusen autois ev pasais tais grafais ta peri heautou* / (24,27). Mowa pośrednia jest użyta przez Łukasza w celu podsumowania słów Zmartwychwstałego i pełni funkcję starożytnego *summariūm* (Marguerat, Bourquin, 2011), dzięki któremu w krótkich słowach narrator przekazuje niezbędne informacje służące odpowiedniej interpretacji wydarzenia. W tym konkretnym przypadku Jezus zestawia proroctwa Starego Testamentu z ideami tych, którzy Go odrzucili, co również jest punktem widzenia przebijającym się ze słów dwóch wędrowców (Dillon, 1978). Jednakże czytelnik nie wie dokładnie, do jakich tekstów odnosi się mówca, ta technika narracyjna zastosowana przez Łukasza ma zaintrygować odbiorcę, zachęcić go do sięgnięcia po księgi Starego Testamentu i zainteresowania się tematem wypełnienia proroctw mesjańskich na osobie Jezusa Chrystusa. Również ten rodzaj prezentowania materiału można spotkać w dziełach hellenistycznych historyków⁴.

Podsumowując, tak jak w starożytnych pismach historycznych, w których mowy stanowiły ważną część narracji, tak samo są one stosowane przez Łukasza (np. 6,20–49; 8,4–8; 8,16–18; 22,31–38; i głoszenie w przypowieściach). Trzeba też pamiętać, że Łukasz posługuje się nimi, ponieważ ustne nauczanie było jedyną formą katechizowania w starożytnym Kościele i stało się częścią jego historii (Marshall, 1998).

3. OPISY PODRÓŻY

Opowiadania o podróżach czy wędrowkach są charakterystycznymi elementami, które można spotkać w starożytnej sztuce opisywania historii. Często są one częścią opisu wojskowych wypraw bądź całych kampanii militarnych i wpisują się w tło danych wydarzeń. Czasami jest to relacja podróżnicza autora, który szczególnie interesuje się geografią i etnografią, przekazuje więc informacje o odwiedzonych miejscach i wydarzeniach podczas podróży⁵.

W Łukaszowej Ewangelii również występują powyższe cechy starożytnych dzieł historycznych: *autos to prosōpov estērisev tou poreuesthai eis Ierousalēm*

4 Arrian wspomina tylko bitwy, nie opisując ich przebiegu, do czego zdążył już przyzwyczaić swoich odbiorców, (2004, I.9); Mikołaj omawia zbrodnię Antypata, wspominając o dowodach i świadkach, ale autor ich nie przytacza, (argumenty Józefa, które miały odwieźć towarzysza od samobójstwa nie zostały podane przez autora), (1980, 1.638; 3.383); Wellejusz Partekulus gdy opisuje poczynania swojego dziadka zarówno polityczne i militarne, nie podaje żadnych szczegółów, a jedynie same konsekwencje, (2006, 76).

5 Herodot w rozdziale VII swojego dzieła opisuje przebieg wyprawy wojsk Kserksesa na wojnę przeciwko Helladzie, (1959, VII.26-130); Ksenofat opisuje podróż Cyrusa z Sardes, (2006, I.2 nn).

(9,51). Oczywiście jest, że Jerozolima jest głównym miejscem podróży Jezusa, świadczy o tym fakt, że autor nie przejmując się, iż Pan nie jest przyjmowany przez Samarytan w trakcie przemierzania drogi, ponieważ główną troską jest tu kontynuacja pielgrzymowania (9,51–58) (Conzelman, 1996). Również w innych fragmentach dzieła wspomniana jest podróż Jezusa i jej cel – Jerozolima: w 10,38 ewangelista włącza cały epizod w kontekst podróży, ale jednocześnie podkreśla, że podróż wciąż trwa: *En de tō poreuesthai autous eisēlthen eis kōmēn tina* w 13,22 narrator relacjonuje swoje codzienne czynności podczas podróży: *Kai dieporeueto kata poleis kai kōmas didaskōn kai poreian poioumenos eis Ierosolyma*Kai.; 19,28–29 to ostatnia relacji z podróży, która wymienia Jerozolimę jako cel Jezusa, jednak ostateczne przybycie jest wskazane w 19,41, gdzie Mesjasz płacze nad miastem: *Kai ōs ēggisen idōn tēn polin eklausen ep' auten* Kai. (Conzelman, 1996).

Można wywnioskować, że sprawozdanie z podróży jest modelem bazowym dla większej sekcji Łukasowego dzieła (9,51–19,44), któremu przyświeca myśl: Jezus idzie do Jerozolimy, gdzie prorocy muszą umrzeć. Każdy pojedynczy odcinek jest osadzony w tej scenerii i tym samym staje się częścią relacji z podróży. Ten styl pisania jest charakterystyczny dla historyków grecko-rzymskich.

4. HISTORIA JEZUSA W RELACJI DO HISTORII ŚWIATA

Ewangelista zestawia historię Jezusa i Kościoła z globalną historią swoich czasów. Spośród wszystkich autorów Ewangelii Łukasz jako jedyny podaje diachroniczne datowanie głównych wydarzeń, co czyni jego dzieło wyjątkowym i osobliwym, nadając mu jednocześnie cechy dzieła z gatunku historiograficznego.

Już od samego początku głównej części narracji (1,5) Łukasz zaczyna odnosić czas opisywanych przez siebie wydarzeń do historii świata. Zwiastowanie narodzin Jana Chrzciciela miało miejsce w czasach Heroda, króla Judei, a sześć miesięcy po nim ma miejsce zwiastowanie Maryi (1,26). Dlatego początek czasu opisywanego w narracji datuje się mniej więcej na kilka lat przed 4. rokiem p.n.e., datą śmierci Heroda (Romaniuk, Jankowski, Stachowiak, 1996).

Historię narodzin Jezusa dokumentuje jedno wydarzenie historyczne związane z dwoma imionami: spis ludności Kwiryniusza (2,2) dokonany pod rozkazami Cezara Augusta. Tego rodzaju praktyki były od czasu do czasu organizowane przez cesarzy: z jednej strony pomagało *to władzom* dowiedzieć się, ilu dorosłych będzie do dyspozycji w przypadku wojny (Fales, 1992), z drugiej strony służyło do sporządzania wykazów obywateli podlegających podatkom (Schmitz, 1992). Na tej podstawie można datować, że narodziny Jezusa miały miejsce około 7–6 roku p.n.e. (Jones, 1989).

Więcej dowodów historycznych znajduje się w części wprowadzającej do publicznej działalności Jezusa (3,1–2), w szczególności są nimi osoby znane z historii powszechnej: Tyberiusz był cesarzem Imperium Rzymskiego, Poncjusz Piłat – zarządcą Judei, Herod był tetrarchą Galilei, a jego brat Filip – tetrarchą Iturei i kraju Tarchonu, Lizaniasz zaś był tetrarchą Abileny, a najwyższymi kapłanami Annasz i Kajfasz. Wszystkie te odniesienia historyczne potwierdzają tezę, że posługa Jana Chrzciciela miała miejsce pomiędzy 27. a 28. rokiem p.n.e., Jezus zaś rozpoczął swoją działalność niedługo po nim (Conzelman, 1996).

Ostania referencja historyczna Łukasza znajduje się w opisie śmierci Jezusa, poza wspomnieniem, że było to za czasów Poncjusza Piłata, autor podaje również świadectwo liturgiczne – w dniu spożywania wieczerzy paschalnej – w piątek. Większość komentatorów przyjmuje hipotezę, że najbardziej prawdopodobną datą ukrzyżowania i śmierci Jezusa jest Pascha roku 30 n.e. (Finegan, 1998).

Biorąc wszystko pod uwagę, widoczne jest, że w Ewangelii Łukasza związek ze światem grecko-rzymskim opiera się na odniesieniach do przywódców i autorytetów ówczesnego Imperium Rzymskiego oraz Azji Mniejszej i Palestyny. Wspominanie również żydowskich hierarchów religijnych oraz świąt wyraźnie wskazuje, że autor świadomie się nimi posłużył w swoim dziele dla lepszego uwiarygodnienia i udokumentowania opisywanych przez siebie wydarzeń, co jest wyraźnym dowodem na historiograficzny rys Ewangelii Łukasza.

5. ZAINTERESOWANIE AUTORA PRZYCZYNOWOŚCIĄ HISTORYCZNĄ

Grecko-rzymskie dzieła historyczne posiadają narrację liniową, wydarzenia są umieszczone na osi czasu według chronologicznego następstwa, akcja przenosi się z jednej sceny na drugą, zachowując ciągłość przyczynowo-skutkową (Aune, 1987). Jak zostało wcześniej ukazane, z prefacji Łukaszonego dzieła wynika, że tego rodzaju narracja ma w nim miejsce, a słowo *katheksēs* (1,3) wskazuje, że ramą jego kompozycji jest model przyczynowo-skutkowy.

Jezus w swojej mowie (10,13–15) porównuje galilejskie miasta (Korozain, Betsaida i Kafarnaum), w których uczynił liczne cuda i nauczał, z pogańskimi miastami Tyr i Sydon, gdzie nie pełnił swojej misji. Ostatnie dwie miejscowości są wymienione w Księdze Ezechiela (28,2–23), w czasach proroka ich mieszkańcy zostali ukarani przez Boga za swoje pogańskie zwyczaje, ponieważ nie usłyszeli wezwania Ezechiela. Według słów Jezusa mieszkańcy Galilei w dniu sądu otrzymają jeszcze surowszą karę za to, że nie posłuchali Jego słów. *Ich grzech polega na tym, że nie rozpoznali potężnych czynów Mesjasza w dniu Jego przyścia i wybrali własne drogi. Autor podkreśla w ten sposób odrzucenie Jezusa przez rodaków i pokazuje*

skutek tej decyzji, a będzie nim hańba, ale nadzieje ona dopiero w dniu Paruzji (Fitzmayer, 1981–1985). Według tekstu przyczyną jest odrzucenie, a skutkiem tego wyboru jest potępienie. Sąd zaś, który jest przygotowany dla Izraela z powodu ich wielokrotnej pogardy dla Syna Bożego, jest obecny także w wielu innych fragmentach Łukasza (np. 2,18; 4,16–30; 11,47–52; 13,34–35; 17,22–35; 19,41–44; 21,20–24).

Zupełnie inny wydźwięk ma historia spotkania Jezusa z pierwszymi uczniami (5,1–11). Piotr jako pierwszy doświadcza potęgi mocy Mistrza (5,4nn.), pozorna słabość wiary rybaka: *ekselthe ap'emou hoti aner hamartōlos eimi kyrie* staje się podstawą obietnicy i jednocześnie zaproszenia, które zostaje do niego skierowane *apo tou nyn anthpōpous esē(i) dzōgrōn*. W ostatnim wersie tej sceny (5,11) Łukasz zmienia liczbę pojedynczą (odpowiedź Piotra) na liczbę mnogą (decyzja pozostałych uczestników spotkania) i w ten sposób przedstawia reakcję – odpowiedź całej grupy uczniów: *kai katagagontes ta ploia epi tēn gēn afentes panta ēkolouthēsan autō*. Autor tworzy tu wyraźny kontrast między gotowością do naśladowania ze strony Szymona i jego towarzyszy a odrzuceniem Jezusa przez ludzi z Jego własnego miasta (Fitzmayer, 1981–1985). Przyjęcie Mesjasza obecne jest także w wielu innych fragmentach (np. 2,20; 5,27–32; 7,1–10; 7,36–50; 8,2–3; 10,1–12; 10,38–42; 17,11–19; 19,1–10; 23,47–49). Wraz z odrzuceniem pisarz nadaje ruch akcji w toku całej narracji, ta ludzka reakcja służy do łączenia różnych opisywanych wydarzeń, aż do końca książki. Opis interakcji Jezusa z własnym ludem oraz obraz Jego naśladowców jest metodą zastosowaną do przedstawienia najważniejszej i fundamentalnej relacji w historii Izraela. To również sposób ukazania wypełnienia się Pisma Świętego w historii zbawienia. Wszystko to ilustruje ważną rolę, jaką w rozumieniu autora odgrywa przyczynowość historyczna (Moessner, 1992).

WNIOSKI

W Łukaszowym dziele Jezus pojawia się na arenie świata w określonym czasie i za rządów konkretnych historycznych władców. Najważniejsze momenty z życia Syna Bożego mają określone tło historyczne: zwiastowanie, narodziny, początek Jego misji, Jego śmierć i zmartwychwstanie znajdują swoje miejsce na osi historii. Przyjście Jezusa i Jego misja, to, co nazywa się historią zbawienia, łączy się z wyjątkowym splotem wydarzeń w świecie politycznym (Dihle, 1983). Sugeruje to, że podstawą narracji Łukasza jest historia.

Łukasz stosuje również model przyczynowo-skutkowy, organizując wydarzenia w kompletną historię Jezusa. Główne wątki – wypełnienie się pism świętych, przyjęcie i odrzucenie nauki Syna Bożego – nadają ruch fabule. Taki sposób prowadzenia narracji jest typowy dla osób opisujących historię.

Forma przedmowy ujawnia główny cel Łukasza: nie jest nim prezentacja życia i charakteru Jezusa, jego wyborem kieruje pragnienie opowiedzenia wydarzeń jako wypełnienia Pism Starego Testamentu, aby mogło to służyć utwierdzeniu młodego Kościoła w wierze. Decyduje się to zrobić w porządku chronologicznym i logicznym (Frein, 2008), dzięki czemu całość dzieła wykazuje cechy kompozycji historycznych.

Należy stwierdzić, że nie da się jednoznacznie określić, jaki jest gatunek Ewangelii według Łukasza. Nie jest to typowe starożytne dzieło historyczne. Raczej sposób tworzenia starożytnej historiografii miał wpływ na spisanie Ewangelii Łukasza, a autor używa tych starożytnych kanonów pisarskich, aby zrealizować swoje teologiczne założenia i cele.

Bibliografia:

- Alexander, L. (1999). Formal Elements and Genre. Which Greco-Roman Prologues Most Closely Parallel the Lukan Prologues. W: D. Moessner (red.), *Jesus and the Heritage of Israel. Luke's Narrative Claim upon Israel's Legacy* (9–26). Harrisburg: Trinity Press.
- Aune, D. (1987). *The New Testament in Its Literary Environment*, Philadelphia: John Knox.
- Bovon, F. (2002). *Luke 1: A commentary on the Gospel of Luke 1:1–9:50*, Minneapolis: Fortress.
- Büchsel, F. (1964). διηγήσις. W: G. Kittel (red.) *Theological Dictionary of the New Testament* (909). Grand Rapids: Eerdmans.
- Büchsel, F. (1964). ἀνωθεν, W: G. Kittel (red.) *Theological Dictionary of the New Testament* (378). Grand Rapids: Eerdmans.
- Cancik, H. (1997). The History of Culture, Religion, and Institutions in Ancient Historiography: Philological Observations Concerning Luke's History. *Journal of Biblical Literature*, 4(116), 673–695.
- Conzelman, H. (1996). *Il centro del Tempo. La teologia di Luca*, Milano: Piemme.
- Dihle, A. (1983). Die Evangelien und die biographische Tradition der Antike. *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, (80), 33–49.
- Dillon, R. (1978). *From Eye-Witnesses to Ministers of the Word. Tradition and Composition in Luke 24*, Rome: Biblical Institute.
- Dillon, R. (1981). Previewing Luke's Project from His Prologue (Luke 1:1–4). *The Catholic Biblical Quarterly*, 2(43), 205–227.

- Fales, F. (1992). Census. Ancient Near East. W: D. Freedman (red.), *Anchor Bible Dictionary* (882–883). New York: Doubleday.
- Finegan, J. (1998). *Handbook of Biblical Chronology. Principles of Time Reckoning in the Ancient World and Problems of Chronology in the Bible*, Peabody: Hendrickson.
- Fitzmayer J. (1981–1985). *The Gospel According to Luke (X–XXIV). Introduction, translation and notes*, Garden City: Doubleday.
- Flawiusz, A. (2004). *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, Wrocław: Ossolineum.
- Flawiusz, J. (1980). *Wojna żydowska*, Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Flawiusz, J. (1996). *Przeciw Apionowi*, Warszawa: Księgarnia św. Wojciecha.
- Herodian. (2004). *Historia Cesarstwa Rzymskiego*, Wrocław: Ossolineum.
- Herodot. (1959). *Dzieje*, t. I–II, Warszawa: Czytelnik.
- Jones, D. (1989). Luke's Unique Interest in Historical Chronology. *Society of Biblical Literature Seminar Papers*, 28, 378–387.
- Ksenofont. (2006). *Wyprawa Cyrusa*, Wrocław: Ossolineum.
- Marguerat, D., Bourquin, Y. (2011). *Per Leggere i Racconti Biblici*, Roma: Borla.
- Marshall, H. (1978). *The Gospel of Luke. A commentary on the Greek text*. Exeter: Paternoster.
- Marshall, H. (1998). *Luke Historian & Theologian*, Downers Grove: IVP Academic.
- Moessner, D. (1992). Re-Reading Talblert's Luke: The Bios of 'Balance' or the 'Bias' of History?. W: M. Parsons, J. Tyson (red.), *Cadbury, Knox, and Talbert: American Contributions to the Study of Acts* (203–228), Atalanta: Scholars.
- Piwowar, A. (2017). *Składnia Języka Greckiego Nowego Testamentu*, Lublin: KUL.
- Nolland, J. (1989). *Luke 1–9:20*, Dallas: Thomas Nelson.
- Romaniuk, K., Jankowski, A., Stachowiak, L. (1999). *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, Poznań–Kraków: Pallottinum.
- Schmitz, P. (1992). Census. Roman Census. W: D. Freedman (red.), *Anchor Bible Dictionary* (883–884). New York: Doubleday.
- Schrenk G. (1964). γράφω, W: G. Kittel (red.) *Theological Dictionary of the New Testament* (744–745). Grand Rapids: Eerdmans.
- Sterling, G. (1992). *Historiography and Self-Definition. Josephos, Luke-Acts and Apologetic Historiography*, Leiden–New York–Köln: Brill.
- Tukidydes. (2004). *Wojna peloponeska*. Wrocław: Ossolineum.
- Wellejusz Paterkulus. (2006). *Historia Rzymska*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

THE GOSPEL ACCORDING TO LUKE AS AN EXAMPLE OF ANCIENT HISTORIOGRAPHY

SUMMARY

The article presents the work of the Evangelist Luke and his person in the context of ancient historiography, shows typical elements of ancient historical works, and shows the author as an outstanding historian of antiquity. The key to these statements is the comparison of selected elements of Luke's Gospel and outstanding historical works of ancient authors such as: Thucydides, Flavius Arrian, Velleius Paterculus, Herodotus, Xenophon, Flavius Josephus, Herodian.

Article submitted: 09.01.2024; accepted: 30.04.2024.